

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

afkeer of een moreel oordeel vanwege het (ongevaarlijke) sadisme dat met perverse fantasieën gepaard gaat. Het is gemakkelijker om de goede ouder te spelen en de analyserend te laten 'baden in empathie'. Harry Stroecken heeft zijn best gedaan om de droom in Nederland te introduceren.

Helaas heeft dat er niet toe geleid dat dromen of de droomtaal in het discours (denk aan Reik's derde oor), de aandacht krijgen die ze als 'oer-Freud' verdienen. Mijn ervaring is dat supervisanten meestal weinig raad met dromen weten.

In de jaren tachtig ging ik iedere maand naar Londen om van Irma Brenman en Edna O'Shaughnessy supervisie te krijgen. In 1988 haalde ik Irma Brenman naar Nederland voor een seminar bij het Genootschap, hetgeen bij een aantal beginnende analytici enthousiasme gaande maakte voor het kleiniaanse denken. Ik werd in de vereniging prompt als 'kleiniaan' bestempeld, wat niet vleidend bedoeld was. Het ontbreekt mij echter aan opleiding en ervaring om de sublieme techniek van deze analytici volledig onder de knie te krijgen. Wel heb ik veel van deze neokleiniaanse dames geleerd. Het werd mijn derde psychoanalytische opleiding na de volwassenenopleiding en de Leidse, door medewerkers van de Hampstead Clinic geleide Engelse kinderopleiding. De Engelsen waren steeds superieur. Bij Anna Freud deed men dag in dag uit niet anders dan theorie bestuderen, techniek bespreken, analyseren en research. Zo'n intensieve opleiding bestond, zover ik weet, niet alleen hier niet, maar ook nergens anders ter wereld.

Volgens Anna Freud bestond de overdracht bij kinderen niet, laat staan de tegenoverdracht. Toen zij overleden was zijn haar leerlingen daar een voor een op teruggekomen en ontstond de Middle-Group in de British Society, hun opvattingen stonden tussen Freud en Klein in.

In Amerika heeft Otto Kernberg ervoor gezorgd dat het kleiniaanse gedachtegoed ten slotte geaccepteerd werd. In Nederland heeft het nog ongeveer twintig jaar geduurd

voordat Melanie Klein, Betty Joseph en Hannah Segal en anderen hier werden gewaardeerd. Langzamerhand is tot ons doorgedrongen dat onze boven genoemde beperkingen geen goede techniek opleveren. Dat een breder vangnet nodig is. Enkele analytici zijn recentelijk hun licht in Londen bij de kleinianen gaan opsteken. Er zijn inmiddels cursussen georganiseerd om het kleiniaanse en bioniaanse gedachtegoed meer bekendheid te geven. Dat is verheugend, al gaat dat soms niet zonder verwarring, hetgeen onvermijdelijk is door het ontberen van een kleiniaanse opleiding en vooral: een dienovereenkomstige leeranalyse. De oude en de nieuwe techniek worden nu nog vaak naast of na elkaar gebruikt.

Freuds Gentse connectie: Juliaan Varendonck (1879-1924)

.....
JENS DE VLEMINCK
.....

Freuds voorliefde voor de Lage Landen is algemeen bekend. In Nederland vond hij leerlingen in onder meer Van der Hoop, Westerman Holstijn en Lampl-de Groot. Veel minder bekend is zijn relatie tot België en tot Vlaanderen meer in het bijzonder (Nobus & Libbrecht 1997). Dit is niet verwonderlijk: Freud kon er moeilijk vaste voet aan de grond te krijgen. Er was in België immers heel wat weerstand tegen het freudiaanse denken, gevoed door allerlei vooroordelen en misverstanden. Freuds Belgische connectie is echter de Gentse psychoanalyticus Juliaan (Julien) Varendonck. Strikt genomen is hij niet enkel de eerste Belgische psychoanalyticus, maar wellicht ook de enige die Freud ook zelf heeft ontmoet (Heenen-Wolff 2009).

Varendonck wordt in 1879 geboren in een kroostrijk gezin in het Vlaamse, aan Nederland grenzende Zelzate. Als elfde van veer-

tien kinderen gaat de briljante zoon van de dorpsonderwijzer verder studeren. Tijdens zijn studies in letteren en wijsbegeerte te Leiden, in pedagogie te Brussel en in letteren te Parijs proeft Varendonck van Freuds *De droomduiding* (1900) en *Psychopathologie van het alledaagse leven* (1901). Hij bekwaamt zich in de kinderpsychologie en publiceert hierover vanaf 1908. Wanneer in 1911 er in Gent een plaag van verkrachtingen en kindermoorden plaatsvindt, wordt Varendonck als gerechtsdeskundige opgeroepen. Naar aanleiding van de zaak van de kleine Cécile publiceert hij over de impact van suggestie inzake de betrouwbaarheid van getuigenissen door kinderen. Met het oog op een aanstelling aan de Gentse rijksuniversiteit wil hij er zich eerst nog verder specialiseren in de pedagogie. Bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog sluit de universiteit echter haar deuren. Varendonck ruilt zijn plannen noodgedwongen in voor een verblijf achter de frontlinie van de IJzer. Hij werkt er als tolk voor de Engelse bondgenoten. In het isolement van de loopgraven bestudeert hij Freuds teksten en legt hij zich in diens navoring toe op een zelfanalyse. Hier ligt de kiem van een kort artikel-tje over het vergeten van eigenamen, dat in 1919 in de *Psychoanalytic Review* verschijnt. Het vormt de opmaat voor zijn *ticket to fame*, *The psychology of day-dreams* (1921). Het boek rolt in Londen van de persen en wordt nog steeds als Varendoncks hoofdwerk beschouwd. Hij analyseert er zijn eigen ideeënassociaties, dagdromen en fantasieën. Varendonck onderscheidt verschillende modi van denken, met de focus op wat hij het bij dagdromen aanwezige 'voorbewuste' of 'affectieve denken' noemt. Behalve naar de eerder vermelde teksten van Freud wijst hij evenzeer op de invloed van Jungs *Wandlungen und Symbole der Libido* (1911) en Bleulers *Das autistische Denken* (1912). Freud leest het Engelse manuscript en voorziet het van een voorwoord (Freud 1921b). Tijdens het Internationaal Congres van Den Haag (1920), in aanwezigheid van Klein en

Anna Freud, kondigt hij dolenthousiast Varendoncks op komst zijnde bevindingen aan. Anna, die op dat moment als vertaalster voor de Internationaler Psychoanalytischer Verlag werkt en ongetwijfeld is aange trokken door de pedagogische inslag van Varendoncks psychologische werk, zal de Engelse tekst naar het Duits vertalen. Tenminste, deels. Stilzwijgend laat de Weense redactie zich immers voelen. *Über des vorbewusste phantasierende Denken* (1922) vormt het eerste deel van het oorspronkelijke boek. Ook inhoudelijk wordt er gesnoeid. Zo valt op dat zowel in Freuds voorwoord als in Varendoncks inleidende hoofdstuk de verwijzingen naar Bleuler en Jung zijn verwijderd. Waren dit de concessies die Varendonck diende te doen om Freuds Weense imprimatur te krijgen? Feit is dat Varendonck zijn entree in de bakermat van de psychoanalyse niet miste. Dat Freud met Varendoncks boek hoog oploopt, blijkt uit de verwijzing in *Het Ik en het Es* (1923). Freuds erkenning legt Varendonck geen windeieren. Gesteund door het enthousiasme van leidende figuren als Jones en Ferenczi, introduceren zijn schouderklopjes hem in de psychoanalytische *inner circle*. Varendonck rijgt de institutionele lidmaatschappen aan elkaar. Zo wordt hij achtereenvolgens geassocieerd en buitengewoon lid van de Nederlandse Vereniging voor Psychoanalyse en uitgenodigd lid van Abrahams Berlijnse Gezelschap voor Psychoanalyse. Varendonck trekt naar Wenen om er te spreken voor de Weense Psychoanalytische Vereniging. Tevens gaat hij er in een didactische analyse bij Reik, Freuds leerling van het eerste uur die later tijdelijk in Nederland zou wonen. Bij zijn terugkeer uit Wenen opent Varendonck in het Gentse Ledeberg het eerste *Cabinet de psychanalyse* op Belgisch grondgebied. Hij legt zich daarbij toe op de behandeling van zowel kinderen als volwassen neurotici. Het aanvankelijke enthousiasme bij Freud, Ferenczi en Jones krijgt na enige tijd een flinke knauw. Varendoncks recentere werk kan niet overtuigen. Het feit dat

Varendonck in tijden van toenemende internationalisering en van hang naar orthodoxie ook buiten de freudiaanse lijntjes durft te kleuren, draagt ertoe bij dat Varendonck aan de tak zaagt waarop hij zit. De onmiddellijke aanleiding voor de afvaligheid zijn de reacties op een publicatie in het *International Journal of Psychoanalysis*, getiteld *A contribution to the study of artistic preference* (1922). Als de erop volgende, inhoudelijk verwante reeks artikels over de psychologie van esthetica en symbolisme van dezelfde strekking blijkt, haken de eerste *believers* definitief af. Wanneer Varendonck zijn teksten wil bundelen, wijst de Verlag het publicatievoorstel af. De bundel verschijnt vervolgens in Antwerpen en Amsterdam als *Over esthetische symboliek* (1923). In datzelfde jaar volgt de uitgave van Varendoncks Parijse proefschrift, *The evolution of conscious faculties*. Ook in zijn praktijk als lekenanalyticus heeft hij het erg moeilijk. Net als Reik in Wenen wordt Varendonck in Gent door het medische gilde van ongeoorloofde praktijken beschuldigd.

Lang heeft Varendonck niet van zijn internationale momentum kunnen genieten. Ondanks zijn betwiste intellectuele gezag leek er toch enig perspectief op een docentschap aan de heropende Gentse universiteit. Deze vooruitzichten, inclusief de uitbouw van zijn privépraktijk, worden in de knop gebroken wanneer Varendonck in 1924 overlijdt aan de verwikkelingen van een banale maagzweeroperatie. Op het Internationaal Congres in Bad Homburg (1925) en aan de vooravond van zijn eigen overlijden declameert Abraham Varendoncks *in memoriam*. Op deze manier wordt Varendonck de eerste Belgische voetnoot in de annalen van de psychoanalyse.

Literatuur

- FREUD, S. (1921b). Ten geleide bij 'The psychology of day-dreams' (Varendonck'. *Werken 8* (p. 512-513). Amsterdam: Boom.
- HEENEN-WOLFF, S. (2009). Pionierzeiten der Psychoanalyse in Belgien Julien (Johan) Varendonck. *Luzifer-Amor*, 22, n°44, 45-53.
- NOBUS, D. & LIBBRECHT, K. (1997). De Franse connectie Een geschiedenis van de psychoanalyse in België. *Tijdschrift voor Psychoanalyse*, 3, 132-149.